

УДК 37.035:316.46

ВИХОВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Паламаренко І.В.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

В статті зроблено аналіз підходів до формування лідерських якостей. Лідерство розглядається, як складний соціально-психологічний процес групового розвитку диференціюється за різними ознаками: за змістом діяльності, за характером діяльності, за стилем лідерства. Представлено хід чотири етапного емпіричного дослідження розвитку лідерських якостей майбутніх економістів. Автором представлені практичні рекомендації щодо формування лідерських якостей майбутніх економістів. Розроблена тренінгова програма щодо розвитку лідерських якостей майбутніх економістів.

Ключові слова: лідерства, лідерські якості, майбутні економісти, формування лідерських якостей, стиль лідерства.

Постановка проблеми. Сучасний соціально-економічний розвиток України потребує наявності освічених і кваліфікованих фахівців і впровадження ефективних технологій. Реалізації зазначених потреб безпосередньо сприяє Національна система вищої освіти. Важливим напрямом реформування освіти забезпечення випускників ВУЗів навичками необхідними на ринку праці. Сьогодні існує великий дисбаланс між навичками, які формуються у студентства і навичками які потрібні на робочому місці [5; 6]. Серед важливих навичок – лідерство.

Сьогодні інтерес до проблеми лідерства досить великий. І це природно, тому що саме від дій лідерів, керівників, менеджерів залежить ефективно управління різними соціальними структурами, починаючи з груп, колективів підприємств, військових організацій і закінчуючи державою. Проблема лідерства є однією з найбільш суспільно значущих в усьому світі. Побудова будь-якого розвиненого суспільства об'єктивно зумовлює потребу в лідерах. Результативність та ефективність забезпечують подальший розвиток, який, як правило, залежить від сильної команди, «команди лідерів». Лідерство – це рух уперед та досягнення успіху разом зі своєю командою [8, с. 12].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На даний час існує багато різних концептуальних підходів до питання визначення феномена лідерства. З одного боку, лідерство розглядається як наявність певного набору якостей, які притаманні тим, хто успішно спричиняє вплив на інших, з іншого, лідерство – це процес несилового впливу в напрямку досягнення поставлених цілей. Для того, щоб складна організація ефективно виконувала свої завдання, необхідно забезпечити виконання всіх управлінських функцій. Лідерство і є тим видом діяльності, який пронизує всю систему управління. Неможливо ефективно виконувати функції планування, організації, мотивації і контролю, якщо немає ефективного керівництва і лідерів, здатних заохочувати інших працівників, позитивно впливати на них і вести за собою, досягаючи тим самим кінцевих результатів. Значення лідерства полягає у тому, щоб підтримувати цілісність і стійкість групи відносно зовнішніх та внутрішніх впливів; підтримувати порядок та єдність; уникати конфліктів; спонукати до діяльності інших членів групи та сприяти правильному сприйняттю ними соціальної спільноти, її цілей і власне самого лідерства.

Унаслідок чистої описовості й відсутності серйозного аналізу, передісторія вивчення феномена лідерства має свою специфіку. Спроби його політико-психологічного розгляду – надбання всієї письмової історії людства. В кінці XIX – на початку XX ст. основні підходи до даної проблеми носили суто описовий характер. Автори різних теорій спробували пояснити природу лідерства і виявити чинники, що впливають на цей феномен [3].

Проблему лідерства й лідерських якостей у психологічній науці досліджували відомі вчені: Г. Андреева, Т. Бендас, О. Виханський, Ю. Волков, А. Журавльов, Р. Кричевський, Ю. Косолапова, Е. Кудряшова, Б. Паригін, А. Петровський, Р. Рижак та ін. В рамках психології менеджменту питання лідерства вивчались і вітчизняними, і зарубіжними дослідниками, серед яких: Д. Адаір, С. Алифанов, Т. Базаров, Б. Басс, У. Бенніс, В. Веснін, Г. Десс, П. Друкер, Д. Дункан, А. Карпов, А. Китов, С. Кіндел, Ю. Красовський, В. Лобанов, Д. Максвелл, Д. Макгрегор, А. Менегетті, А. Наумов, А. Свенцицький, А. Столяренко, Р. Стогдилл, Б. Уефлер, Ф. Фідлер та ін. Питаннями діагностики та розвитку лідерського й управлінського потенціалу займалися В. Бакеев, В. Вахніна, М. Дебольський, О. Євтихов, А. Китов, В. Ковальчук, Л. Колодкін, Т. Коновалова, І. Мартиничев, А. Папкін, В. Позняков, І. Пономарьов, Н. Портнягіна, В. Петров, І. Реуцька, В. Рибніков, В. Смірнов, А. Столяренко, В. Уриваєв, Л. Шалагінова та ін. [1; 2; 4; 7; 8; 9; 10; 11; 12].

За своїм соціальним становищем керівник, є формальним лідером свого підрозділу, але цього найчастіше виявляється недостатньо для ефективного керівництва підлеглими в обстановці, яка ускладнилася і висуває додаткові вимоги до професійних особистісних якостей.

Багато вітчизняних педагогів і психологів, які займаються проблемами вищої школи, досить обґрунтовано довели, що якості особистості значною мірою залежать від характеру її діяльності. (Б. Г. Ананьєв, О. С. Анісімов, І. Д. Бех, Л. І. Божович, В. І. Вдовюк, Л. Г. Вяткін, П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, А. В. Карпов, Г. С. Костюк, Л. П. Меньшин, С. І. Самігін, А. Й. Сиротенко, Л. Д. Столяренко).

Таким чином актуальність теми полягає в тому, що на перший план поставлено одну з найбільш нагальних проблем, розв'язання якої дасть змогу значним чином підняти ефективність основ професійно-особистісної підготовки спе-

ціалістів, що володіють лідерськими якостями, та ефективно керувати підлеглими.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Недостатня теоретична розробка цієї проблеми в психолого-педагогічній літературі, потреба практики в удосконаленні системи професійної підготовки керівників, зокрема, розвитку їх лідерських якостей обумовили вибір теми дослідження: «Виховання лідерських якостей майбутніх економістів». Отже, актуальність досліджуваної проблеми зумовлена наступними факторами:

- наявністю незначної кількості досліджень у деяких сферах лідерства;

- вимогами суспільства і ринку праці до фахівців з високими лідерськими якостями та готовності педагогічних працівників до їх формування в умовах ВНЗ;

- низьким рівнем професіоналізму окремих сучасних керівників, що спричиняє неефективність їхньої діяльності.

Мета статті. Головною метою статті є висвітлення результатів теоретичного дослідження щодо формування лідерських якостей майбутніх економістів в умовах ВНЗ.

Викладення основного матеріалу. В результаті проведеного дослідження нами сформульованого науковий апарат та презентовано основні підходи до вирішення проблеми формування лідерських якостей майбутніх економістів.

Об'єкт дослідження: лідерські якості у майбутніх економістів.

Предмет дослідження: особливості розвитку лідерських якостей у майбутніх економістів в умовах ВНЗ.

Мета роботи: визначити особливості розвитку лідерських якостей у майбутніх економістів в умовах ВНЗ.

У відповідності з об'єктом, предметом і метою були визначені основні завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз вивчення проблеми розвитку лідерських якостей майбутніх економістів у психолого-педагогічних дослідженнях.

2. Провести емпіричне дослідження особливостей розвитку лідерських якостей у майбутніх економістів.

3. Розробити практичні рекомендації щодо розвитку лідерських якостей у майбутніх економістів.

Емпірична база дослідження. Емпіричне дослідження проведено на базі Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Вибірка складалась із 120 осіб.

Матеріали та методи дослідження. Емпіричне дослідження розвитку лідерських якостей майбутніх економістів було проведено у чотири етапи. На першому етапі було здійснено теоретичний аналіз проблеми розвитку лідерства та особливостей його прояву у студентському середовищі. Аналіз літературних джерел дозволив визначити наступні показники лідерства: стресостійкість, мотивація досягнення, комунікативність та саморегуляція. Вищезазначені показники було використано у подальшому як показники емпіричного дослідження.

На другому етапі було проведено емпіричне дослідження розвитку лідерських якостей у майбутніх економістів. За допомогою експертних оцінок було визначено схильність студентів до лідерства, і відповідно до цього вони були розділені

на 3 групи: перша група – з низьким рівнем прояву лідерських якостей, друга група – з середнім рівнем та третя група – з високим рівнем. Після цього були виміряні показники емпіричного дослідження, які були визначені на основі аналізу наукової літератури.

На третьому етапі дослідження здійснюються інтерпретація даних та формулювання висновків, встановлюється їхня відповідність чи невідповідність вихідній гіпотезі, виявляються нові питання та проблеми, на основі яких формується програма дослідження.

На четвертому етапі на основі проведеного дослідження та аналізу отриманих даних нами була розроблена тренінгова програма розвитку лідерських якостей майбутніх економістів.

Відповідно до етапів психологічного дослідження доцільно розрізнити чотири групи методів: організаційні, емпіричні, методи обробки даних та інтерпретаційні методи.

Організаційні методи включають: порівняльний метод, який реалізується зіставленням груп піддослідних, що відрізняються за віком, видом діяльності тощо; лонгітюдний метод, який виявляється у багаторазових обстеженнях тих самих осіб протягом тривалого часу; комплексний метод, коли той самий об'єкт вивчається різними засобами й представниками різних наук, що дає змогу з різних боків характеризувати особистість.

До групи емпіричних методів входять: спостереження і самоспостереження; експериментальні методи; психодіагностичні методи (тести, анкети, опитувальники, соціометрія, референтометрія, інтерв'ю, бесіда); аналіз продуктів діяльності; біографічний метод; трудовий метод.

Методи обробки даних – це кількісні та якісні методи. До кількісних методів належать, наприклад, визначення середніх величин та міри розсіювання, коефіцієнтів кореляції, факторний аналіз, побудова графіків, гістограм, схем, таблиць, матриць тощо. Якісний метод передбачає аналіз і синтез отриманих даних, їх систематизацію та порівняння з результатами інших досліджень.

До інтерпретаційних методів належать генетичний метод аналізу психологічних даних у процесі розвитку – з виділенням стадій, критичних моментів, суперечностей тощо, а також структурний, системний метод, який передбачає встановлення зв'язків між усіма психічними якостями індивіда. Останній полягає у реалізації особистісного підходу, коли всі психічні властивості розглядаються у цілісній системі [13].

Для дослідження розвитку лідерських якостей нами були використані наступні методики:

- Незалежні експертні оцінки;
- Особистісний опитувальник FPI;
- Мотиваційний тест Х. Хеккхаузена;
- Опитувальник контролю за дією «НАКЕМР» Ю. Кула у адаптації С.О. Шапкіна.

Розроблені нами практичні рекомендації щодо розвитку лідерських якостей у майбутніх економістів полягають в наступному:

1. В процесі професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання у ВНЗ більше уваги приділяти психодіагностиці рівня розвитку лідерських якостей у молодих економістів. Підвищити вимоги до визначення військової спрямованості як важливого мотиваційного чинника

розвитку лідерських якостей майбутніх офіцерів у процесі навчання та самовдосконалення.

2. В процесі соціально-психологічного супроводу адаптації майбутніх економістів професійної діяльності проводити систематичну роботу щодо розвитку необхідних професійно важливих якостей як складових лідерства:

3. Застосовувати активні методи навчання для активізації навчально-пізнавальної діяльності в процесі професійної підготовки, підтримувати прояв творчого пошуку, розумної ініціативи.

4. Залучення офіцерів до проведення конкурсів професійної майстерності, науково-практичних конференцій, семінарів з метою розвитку їх лідерських якостей.

5. Проводити з офіцерами соціально-психологічні та мотиваційні тренінги з метою підтримки особистісного зростання та розвитку лідерських якостей в процесі професійної діяльності.

6. При проведенні заходів психологічної допомоги (індивідуальне консультування, психокорекції ні заходи) звертати увагу на проблеми, що пов'язані з професійною спрямованістю офіцерів.

7. З метою розвитку лідерських якостей майбутніх економістів проводити заходи культурно-виховної, виховної та просвітницької роботи, спортивно-масової роботи.

8. Важливою складовою формування лідерських якостей у військових навчальних закладах є дотримання командирами встановлених статутних вимог і власне зразкове їх виконання. Талановитий та ефективний керівник сприймається, як значима постать і наслідуються підлеглими. Модель управлінської діяльності начальника підрозділу має стати прикладом для підлеглих офіцерів. Тому, важливо, щоб командир сприймався і оцінювався як справжній лідер.

9. Суттєвий вплив на формування лідерських якостей чинить досвід участі у командних видах спорту. Доцільним є стимулювання студентів до спортивної діяльності, їх залучення та підкріплення ініціативи.

10. В процесі вивчення студентів, педагогічно використовувати данні професійно-психологічного відбору, звернувши увагу на діагностику лідерських якостей.

11. Під час проведення психологічного відбору належну увагу необхідно приділяти стандартизації умов та методики проведення тестування психологічних властивостей особистості майбутніх економістів.

Проаналізувавши загальні закономірності формування лідерських якостей особистос-

ті, можна сказати, що лідерство перш за все пов'язано з особистісними якостями. Якщо людина володіє цими якостями, або вони закладені в неї з народження, вона зможе ефективно, а головне не використовуючи формальну владу вести послідовників в правильному напрямку для досягнення спільних цілей.

Нині лідерство як складний соціально-психологічний процес групового розвитку диференціюється за різними ознаками.

1. *За змістом діяльності:* лідер-натхненник, що пропонує програму поведінки; лідер-виконавець, що забезпечує виконання вже прийнятої програми; лідер, який одночасно є і натхненником, і організатором.

2. *За характером діяльності:* універсальний, що постійно проявляє свої якості лідера; ситуаційний – якості лідера проявляються лише в певних, специфічних ситуаціях.

3. *За стилем лідерства:* авторитарний, демократичний, ліберальний [7, с. 106].

За своїм соціальним статусом майбутній економіст є формальним лідером свого підрозділу, але цього часто виявляється недостатньо для ефективного керівництва підлеглими в ситуації, що ускладнилася, і виявляє додаткові вимоги до професійних особистісних якостей. Проблеми лідерства є ключовими для досягнення організаційної ефективності. Для того, щоб складна організація ефективно виконувала свої задачі необхідно забезпечити виконання всіх функцій управління. Лідерство являється тим видом діяльності, який пронизує всю систему управління. Неможливо ефективно виконувати функції планування, організації, мотивації і контролю, якщо немає ефективного керівництва і лідерів, здатних заохочувати інших працівників, позитивно впливати на них і вести за собою, тим самим досягаючи сприятливих кінцевих результатів.

Висновки. Лідерство – природний соціально-психологічний процес у групі, побудований на вплив особистого авторитету людини на поведінку членів групи. Аналіз літературних джерел дозволив визначити наступні показники лідерства: стресостійкість, мотивація досягнення високих результатів своєї діяльності, комунікативність та саморегуляція.

На основі результатів емпіричного дослідження нами була розроблена тренінгові програма та практичні рекомендації розвитку лідерських якостей практичні рекомендації, щодо розвитку лідерських якостей майбутніх економістів.

Список літератури:

1. Воинский труд: наука, искусство, призвание: Монография / Под ред. В. Н. Яковлева. – М.: Совершенство, 1998. – 476 с.
2. Дьяченко И.И. и др. Психолого-педагогические основы деятельности командира. – М.: Воениздат, 1977 – 74 с.
3. Зубанова Л.Б. Сущность лидерства и возможность формирования его потенциала // Педагогическая наука и образование. – 2007. – № 2. – С. 53–57.
4. Коваленко А.Б., Корнев М.Н. Соціальна психологія: Підручник / А.Б. Коваленко, М.Н. Корнев. – К.: Вид-во «Геопринт», 2006. – 400 с. – С. 276–291.
5. Ковальчук В.І. Розвиток вищої освіти відповідно до тенденцій і вимог ринку праці / Василь Іванович Ковальчук // Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 25–26 лютого 2016 року / Василь Іванович Ковальчук. – Київ: В-во «Міленіум», 2016. – С. 22–24.
6. Ковальчук В.І. Тенденції розвитку освітньої системи в Україні / Василь Іванович Ковальчук // Economics, science, education: integration and synergy. Materials of international scientific and practical conference, 18–21 January 2016 / Василь Іванович Ковальчук. – Київ: Вид-во «Центр навчальної літератури», 2016. – С. 79–80.

7. Ковальчук В.І. Проблеми управлінського лідерства в професійно-технічній освіті // Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць. Вип. 11 / голов. ред. В.В. Олійник. – К.: Геопринт, 2009. – Ч. 1 – С. 101–111.
8. Ковальчук В.І. Стандарти громадсько-активної школи: лідерство: навчально-методичний посібник / Ткаченко Л.М., Ковальчук В.І. Під заг. ред. Даниленко Л.І. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. – 56 с.
9. Ковальчук В.І. Управлінське лідерство в умовах трансформації // Профтехосвіта. – 2009. – № 3. – С. 18–22.
10. Ковальчук В.І. Лідерство як сучасна стратегія розвитку колективу навчального закладу / Василь Іванович Ковальчук // Міжнародний Научний Інститут «Educatio». – 2015. – № 4. – С. 133–136.
11. Кон И.С. Социология личности / И.С. Кон. – М.: Политиздат, 1967. – 383 с.
12. Кристофер Э., Смит Л. Тренинг лидерства. СПб.: Питер, 2001.
13. Кричевский Р.Л., Дубовская Е.М. Психология малой группы / Р.Л. Кричевский, Е.М. Дубовская. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 207 с.

Паламаренко И.В.

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

ВОСПИТАНИЕ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ БУДУЩИХ ЭКОНОМИСТОВ

Аннотация

В статье сделан анализ подходов к формированию лидерских качеств. Лидерство рассматривается как сложный социально-психологический процесс группового развития дифференцируется по различным признакам: по содержанию деятельности, по характеру деятельности, по стилю лидерства. Представлен ход четырехэтапного эмпирического исследования развития лидерских качеств будущих экономистов. Автором представлены практические рекомендации по формированию лидерских качеств будущих экономистов. Разработанная тренинговая программа по развитию лидерских качеств будущих экономистов.

Ключевые слова: лидерства, лидерские качества, будущие экономисты, формирование лидерских качеств, стиль лидерства.

Palamarenko I.V.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

EDUCATION OF LEADERSHIP QUALITIES OF FUTURE ECONOMICS

Summary

An article is devoted to the analysis of approaches to the formation of leadership qualities. Leadership is considered, as the folding social-psychological process of group development is differentiated according to different traits: in terms of activity, by the nature of the activities, in the style of leadership. The course of the Four Stage Empirical Research on the Development of Leadership Characteristics of Future Economists is presented. The author presents Practical recommendations for the formation of leadership qualities of future economists. A training program on the development of leadership qualities of future economists has been developed.

Keywords: leadership, leadership qualities, future economists, leadership development, leadership style.